CONCEPTUALIZARE ȘI EVALUARE EPISTEMOLOGICĂ: RĂZBOIUL COGNITIV

Iulian CHIFU[*]

Abstract

Cognitive warfare is a concept in evolution, both in vivid effervescence in its applicative aspects and a product of current fashion, over-used near barely the dissolve of its meanings, that needs a reassessment and rationalization to be on track and useful at its real dimension. The epistemological endeavour that we aim at doing here poses both on the related concepts or synonyms and superposed means of the concept as on the rationalization of the content used and its relation to the concept of informational warfare. Our understanding is that cognitive warfare needs deeper research before use and a clear understanding of the instrument and clarification of the meanings that solidify its relevance before being used.

Keywords: *cognitive warfare; psychological weapons; mass persuasion; social influence; virtual societal war.*

INTRODUCERE ȘI METODOLOGIE

Conceptul de „război cognitiv” a avut un parcurs discutabil în lumea științifică, fiind refuzat sau respins în fazele inițiale prin raportarea sa la cogniție, la cunoaștere, și refuzul de a vedea o formulă de ingerință care alterează la acest nivel cunoștințele umane, cu relevanță asupra securității societale. Dezvoltarea conceptului de „război informațional” a acoperit parțial conținutul, pentru ca ulterior termenii să ajungă aproape interschimbabili, chiar dacă era vorba despre informație versus cunoaștere în tratarea surselor și țintelor instrumentarului care avea de-a face cu mintea omului.

Conceptul este legat clar de inter-disciplinaritate, împrumutând instrumentar din spațiul științelor comunicării, psihosociologiei, studiilor de securitate și studiilor de *intelligence*. De asemenea, a fost subiectul unei suite de reconceptualizări după lansarea sa inițială și desenarea sa conceptuală, în funcție de disciplina de bază de unde a plecat infiltrarea interdisciplinară către terțele științe conexe. Este cu siguranță un concept viu, în plină evoluție și reașezare, fiind, totodată, tributar modei care a dus la supra-utilizarea sa după epuizarea interesului major pe dimensiunea războiului informațional, cu care pare cel mai înrudit, într-atât încât termenii sunt folosiți aproape interschimbabil.

[*] ***Iulian Chifu este prof. univ. dr., președinte al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor București, cadru didactic la Universitatea Națională de Apărare Carol I și profesor asociat la SNSPA. A fost consilier prezidențial pentru afaceri strategice, securitate și politică externă (2011-2014) și consilier de stat al premierului pentru politică externă, securitate și afaceri strategice (2021-2023).***

Totuși, diferențele sensibile între alterarea unei informații noi, care se proiectează asupra unei societăți sau a unui grup țintă, valorificându-se veleitățile și impactul psihologic la nivel individual, și cunoașterea profundă, stabilită din timp, care și ea poate fi alterată, realizează diferența fundamentală dintre sedimentarea cunoașterii prin informația prelucrată și înmagazinată față de acțiunea acută și agresivă a momentului, care poate crea efecte, în cazul războiului informațional, dar care depinde de context, cunoaștere și gândire pentru a fi definit gradul de acceptabilitate.

Ne-am propus un studiu epistemologic ca metodă calitativă în raport cu o colecție de definiții și înțelesuri ale conceptului, care trebuie raționalizate în raport cu principalele concepte similare sau cu care există suprapuneri, dar și cu conținuturile utilizate în multiplele înțelesuri ale conceptului de „război cognitiv". Raționalizarea și reechilibrarea înțelesului ne permit să adoptăm o definiție operativă (decantată epistemologic) și să stabilim relaționarea conceptului cu războiul informațional și operațiunea psihologică, dar și cu un număr de concepte cu care se suprapune adesea războiul cognitiv, precum cele de război cibernetic, război psihologic, arme psihologice de persuasiune în masă, influență socială și mobilizare politică, război societal virtual - *Virtual Societal Warfar,* conflict cognitiv-emoțional, securitate cibernetică socială - *social cybersecurity.*

UN CONCEPT NEAGREGAT: RĂZBOI COGNITIV

Necoagularea conceptului de război cognitiv este subliniată în mod repetat și în diferite forme. Astfel, Robin Burda consideră că războiul cognitiv este un termen folosit încă din anii 1990, desemnând diverse lucruri[1], în timp ce David Sloss îl descrie drept o amenințare specială la adresa democrațiilor prin faptul că libertatea de exprimare este abuzată și subminată de dezinformare, remarcând, totodată, că nu există încă un acord cu privire la conceptul în sine, fiind adesea încurcat cu noțiuni precum războiul informațional și războiul în spațiul cibernetic[2]. Tot așa cum Bernal și alții notează că nu există încă un consens cu privire la acest concept[3].

După cum am subliniat deja, definițiile variază în funcție de unghiul și domeniul de unde pornește interdisciplinaritatea care duce la definirea și utilizarea conceptului. Am abordat câteva direcții distincte, de la comunicare publică, psihologie, psiho-sociologie până la tehno-sociologie sau *cyber*-sociologie. Dacă abordarea vine din spațiul comunicării, tendința este de a asimila cât mai mult din spațiul conceptului de război informațional, de a-l lega de modelarea opiniei publice. Astfel, Bernal și alții consideră că războiul cognitiv este „militarizarea opiniei publice de către o entitate externă, cu scopul de a influența politicile publice și/sau guvernamentale sau de a destabiliza acțiunile și/sau instituțiile guvernamentale"[4]. Conceptul vizează o formulă de auto-distrugere din interior a inamicului prin influențarea populației, prin atacarea creierului uman, iar războiul cognitiv ar fi un descendent conceptual al războiului psihologic și al războiului informațional, care au fost influențate de progresele tehnologice din domeniul spațiului virtual.

Cu toate acestea, există câteva diferențe notabile între războiul cognitiv și precedentele, respectiv concentrarea pe influențarea unor societăți întregi, nu a unor ținte militare specifice, și utilizarea, în principal, a „produselor gri" ale propagandei. Această tendință de influențare a populației civile reprezintă o amenințare crescută la adresa democrațiilor liberale, în special în procesele electorale.

Pentru că Rusia este unul dintre principalii actori implicați în operațiuni cognitive, nu e de ignorat nici definiția sa din acest spectru al războiului informațional și al războiului cognitiv, la nivel oficial, în condițiile în care conceptul emergent de război cognitiv seamănă izbitor cu definiția rusă a războiului informațional din anul 2000, respectiv „o manipulare psihologică masivă a populației pentru a destabiliza statul și societatea, precum și constrângerea statului să ia decizii în beneficiul forței adverse"[5]. Și Pocheptsov consideră că, la nivel operațional,

strategia războiului cognitiv se bazează pe operațiuni de informare, colectarea și diseminarea dezinformării, propagandei și informațiilor sensibile din punct de vedere politic, atât false, cât și reale - deci o păstrează în spațiul războiului informațional, dar adaugă faptul că războiul cognitiv operează la nivel strategic, încercând să distrugă și să divizeze societățile țintă în timp de pace prin mijloace non-kinetice[6].

O altă sursă de definire vine din spațiul psihologiei și se referă la *puzzle-ul* format din gândire, decizie și acțiune. Astfel, războiul cognitiv este „o strategie care se concentrează pe modificarea modului în care gândește o populație țintă - și, prin aceasta, a modului în care acționează”[7], în timp ce Dahl l-a descris ca fiind o strategie care influențează bucla OODA (Observation-Orientation-Decision-Action) prin „scăderea vitezei, a preciziei sau ambele”[8].

Războiul cognitiv este definit, structurat și organizat pentru a modifica sau a induce în eroare gândurile liderilor și executanților, ale membrilor unor întregi clase sociale sau profesionale, ale bărbaților și femeilor dintr-o armată sau, la o scară mai mare, ale unei întregi populații dintr-o anumită regiune, țară sau grup de țări[9], pentru că operațiunile cognitive afectează percepția oamenilor asupra realității și luarea deciziilor, ghidând grupuri de oameni și audiențe vizate către condițiile dorite de un adversar geopolitic[10]. Confuzia cu războiul informațional se menține și aici.

Totodată, războiul cognitiv este interpretat și ca un set de activități întreprinse pentru a manipula stimulii de mediu cu scopul de a controla stările mentale și comportamentele inamicilor, precum și ale adepților, atât în războaiele calde, cât și în cele reci[11]. Este identificată sursa instrumentarului psihologic și neuroștiințele care conduc la noi posibilități de influențare a creierului uman[12], în timp ce Keith Scott unește zonele informațională și psihologică prin definirea spațiului de luptă cognitivă în care percepția realității poate fi modificată sau construită[13], războiul cognitiv fiind o competiție pentru mintea umană și capacitatea de a transforma viziunea asupra lumii a oamenilor din societate într-un anumit domeniu.

La fel de complexă, variată și importantă este abordarea conceptului din unghiul psiho-sociologiei. Lupta pentru creierul uman se repercutează asupra tendințelor comunității sau societății, iar țintele sunt grupuri coerente cu convingeri similare în această încleștare. Astfel, conflictele hibride moderne și influența lor asupra celui mai înalt nivel al gândirii și valorilor umane stau la baza preocupărilor privind viitoarele traiectorii de securitate. Câmpul de luptă în astfel de războaie este teritoriul creierului uman - gândire, perspectivă, valori, cunoștințe și interese, iar operațiile cognitive pot fi instrumente de expansiune sau chiar de colonizare specifică. Operațiunile cognitive pot include parametri socioculturali și lingvistici specifici și vizează gestionarea viziunii asupra lumii, a intereselor și a valorilor oamenilor, spre deosebire confiscarea și colonizarea unui teritoriu sau a economiei de stat[14].

Războiul cognitiv este definit și ca influență direcționată și controlată asupra sistemului de valori, perspective, cunoștințe, spațiu mental, conștiință personală și socială[15]. Un atac cognitiv urmărește să schimbe interpretarea situației de către indivizi și în conștiința de masă. Atacurile cognitive utilizează în mod activ prejudecățile cognitive, ca scurtături automate pentru conștiința maselor, și se referă direct la componenta comunitară și socială largă. Acestea utilizează stresul emoțional pentru a reduce gândirea rațională a obiectului influenței[16].

În fine, dar nu în cele din urmă, un instrument novator este utilizarea tehnologiei, cu precădere a noilor tehnologii din sfera *social media* și *artificial intelligence*, într-o abordare mergând spre tehno-sociologie sau *cyber*-sociologie. Războiul cognitiv este arta de a utiliza instrumente tehnologice pentru a modifica cogniția țintelor umane, care adesea nu sunt conștiente de o astfel de încercare - la fel ca și cei însărcinați cu contracararea, minimizarea sau gestionarea consecințelor acesteia, ale căror reacții instituționale și birocratice sunt prea lente sau inadecvate[17]. Prin urmare, războiul cognitiv este o formă neconvențională de război care utilizează instrumente cibernetice pentru a modifica

procesele cognitive ale inamicului, a exploata prejudecățile mentale sau gândirea reflexivă și a provoca distorsiuni ale gândirii, a influența procesul decizional și a împiedica acțiunile, cu efecte negative, atât la nivel individual, cât și colectiv.

Nu trebuie să uităm aici teza lui Jacques Ellul conform căreia propaganda este o parte inseparabilă a oricărei societăți tehnologice și ne revelează un viitor sumbru atunci când este combinată cu noile instrumente utilizate de războiul cognitiv, dacă nu este recunoscută și tratată ca atare[18]. Iar abordarea chineză consideră că războiul cognitiv se referă la activitățile menite să controleze stările mentale și comportamentele altora[19]. Deși nu este nou, războiul cognitiv a devenit vital odată cu avansul rapid al tehnologiilor informației și comunicațiilor.

DIFERENȚELE CONCEPTUALE ÎNTRE RĂZBOI COGNITIV ȘI RĂZBOI INFORMAȚIONAL

Miza cea mai importantă a unei decantări conceptuale vizând războiul cognitiv se referă la stabilirea clară a relației dintre acest concept și cel de război informațional. În unele abordări, avem o includere a dimensiunii cognitive în cea de război informațional, desigur o formă elaborată și sofisticată de atac specific, în altele există doar unele suprapuneri, mai ales la capitolul instrumentelor utilizate, dar țintele sunt diferite și în substanță și în concepție. În alte cazuri, cele două concepte sunt profund diferite, vizează spații și referințe distincte. Alteori se mai regăsesc în ecuație și alte concepte, precum cel de război cibernetic sau război psihologic.

Între cei care definesc războiul cognitiv ca pe o componentă a războiului informațional îl reținem pe Martin Libicki, care afirmă că războiul informațional este format din șapte componente - războiul de comandă și control, războiul bazat pe informații, războiul electronic, războiul psihologic, războiul hackerilor, războiul informațional economic și războiul cibernetic, în care manipularea cognitivă intră în categoria războiului psihologic[20]. Tashev, Purcell și McLaughlin susțin că dimensiunea cognitivă este cel mai important aspect al spațiului informațional[21]. Jason și Wintfeld consideră războiul cognitiv ca distorsionarea epistemică și emoțională a alegătorilor, ca rezultat al războiului informațional care vizează factorii de decizie umani, cu stimuli care pot fi lansați prin intermediul mediilor sociale *online* și al rețelelor interpersonale *offline*[22]. Aici intervine și războiul cibernetic, care poate răspândi dezinformarea: acesta atacă în principal infrastructura inamicului sau fură informații în moduri practice (de exemplu, atacuri distribuite de tip *denial-of-service*), iar securitatea *web* este esențială pentru acest domeniu. Sunt, astfel, legate toate cele trei componente.

Tsuchiya vede „spațiul cognitiv" și domeniul cognitiv (care include deopotrivă percepția și raționamentul) ca fiind sub amenințarea de a fi exploatate informațiile în scopul influențării convingerilor populației[23]. În același timp, definiția oficială a Departamentului american al Apărării rămâne tot în spațiul războiului informațional, descris ca acțiuni întreprinse pentru a obține superioritatea informațională prin afectarea informațiilor adversarului, a proceselor bazate pe informații, a sistemelor de informații și a rețelelor bazate pe calculatoare, în timp ce se apără propriile informații, un proces care implică protecția, manipularea, degradarea și negarea informațiilor pentru alterarea cunoașterii, la nivel superior[24].

O altă componentă relevantă a cercetătorilor acceptă similarități/ suprapuneri în definițiile celor două concepte, dar și elemente care le fac distincte. Astfel, Siman-Tov analizează faptul că multe metode politice (propaganda, relațiile publice și diplomația publică) pot fi utilizate pentru a influența cogniția[25], James Lewis subliniază, de asemenea, efectul cognitiv în atacurile cibernetice (fără ca acest control al cogniției să se limiteze la războiul informațional sau la războiul cibernetic ca instrumente[26]), în timp ce pentru Daniel Schultz obiectivele războiului informațional, în ansamblul lor, se duc din ce în ce mai mult în dimensiunea cognitivă, ca instrument de impunere a unui sens asupra publicului țintă, iar obiectivul strategic principal

este acela de a spori securitatea regimului, slăbind, în același timp, statele democratice - cu referire directă la cazul Rusiei[27].

Astfel, Rusia are ca scop ștergerea percepțiilor cognitive ale unei identități culturale și istorice ucrainene distincte. Statele autoritare consideră, din ce în ce mai mult, controlul percepțiilor asupra istoriei drept o prioritate strategică, pentru a-și asigura controlul intern și pentru a influența audiențele internaționale vizate. Utilizarea forței militare devine un element de sprijin în atingerea acestor obiective cognitive, acestea din urmă având un puternic efect determinist asupra concepției operaționale. Deci, pentru Schultz, componenta cognitivă determină utilizarea războiului kinetic, și nu invers, respectiv componenta cognitivă să sprijine războiul convențional.

În fine, există cea de-a treia abordare, care vede războiul informațional și războiul cognitiv pe poziții distincte și desfășurate cu un instrumentar diferit. Bernal și alții disting războiul cognitiv de războiul informațional; în timp ce acesta din urmă se concentrează pe controlul fluxului de informații, primul urmărește să controleze răspunsurile la aceste informații[28]. Războiul cognitiv merge dincolo de informații pentru a viza ceea ce creierele individuale vor face cu aceste informații. Un război cognitiv este un „război psihologic-social-tehnic", pe de o parte, și o formă de „război de influență", pe de altă parte, susține și Bernard Claverie[29], în timp ce Rogers susține că tendința de „confundare a războiului informațional operațional cu războiul cognitiv este o eroare de categorie care trebuie eliminată în primul rând"[30].

Comparativ cu războiul informațional, războiul cognitiv se extinde de la controlul mass-media la controlul creierului; acesta depinde mai mult de resursele neurologice decât de tehnicile de comunicare în masă[31]. Pocheptsov consideră că războiul cognitiv nu se apleacă doar asupra intrărilor (fluxul de informații), ci și asupra sistemului cognitiv și al ieșirilor acestuia (comportamente), cum ar fi manipularea creierului, păcălind atenția și dirijându-l spre anumite teme și idei sau realizând dirijarea ideilor și a gândirii prin coerciție, pentru a dirija percepția și comportamentele inamicilor, vizând elemente din neuroștiințe la nivel subpersonal, spre deosebire de impactul la nivel personal și interpersonal în războiul informațional[32]. În plus, acesta poate fi integrat cu alte mijloace (de exemplu, diplomația, războiul economic, operațiunile militare) pentru a permite derularea războiului hibrid.

Războiul cognitiv seamănă, de asemenea, cu războiul de influență în ceea ce privește efectele sale. Prin urmare, deși toate acestea - războiul cibernetic, războiul informațional, războiul cognitiv și războiul hibrid - conțin elementul operațiunilor de influență și pot avea un impact asupra cogniției umane, numai războiul cognitiv este dedicat în mod specific controlului creierului, prin încorporarea neuroștiinței în diverse practici[33]. Zac Rogers susține că războiul informațional este o bătălie ***pentru informații,*** în timp ce războiul cognitiv este o bătălie ***a informațiilor***[34]. Deci, războiul cognitiv se desprinde din războiul informațional și are implicații semnificative.

Rogers consideră că specificarea și atribuirea contextului informației este ceea ce îi conferă în primul rând un sens, în care actorii umani pot intra în competiție - este vorba de informații care au fost dispersate printr-un proces cognitiv. Informația nespecificată și neatribuită există înstrăinată de context - competiția trece la însuși procesul prin care informația își dobândește sensul. Este o cursă cognitivă și foarte asimetrică în favoarea celui care se implică și prin ingerință strică totul. Așa cum a îndemnat Rand Waltzman, a sosit momentul să specificăm și să atribuim o nouă paradigmă de securitate cognitivă[35] pentru că tipul de violență cognitivă lansat asupra minților poate provoca cu ușurință perturbări majore în funcționarea normală a societăților, precum și schimbări semnificative în comportament, fără a i se atribui o semnificație specifică[36].

CONCEPTE SIMILARE/ CONCEPTE SUPRAPUSE

O altă componentă necesară raționalizării și decriptării înțelesului conceptului de război cognitiv vine din familia conceptelor similare sau suprapuse. Aici, cele mai cunoscute sunt conceptele de război societal virtual, conflict cognitiv emoțional, război cibernetic social,

hacking cognitiv. Războiul societal virtual, descris de RAND Corp., tinde să se concentreze pe raționalizarea cognitivă și pe disponibilitatea informațiilor, în special pe modul în care acestea pot afecta luarea deciziilor și rezultatele alegerilor[37].

Mazarr și alții susțin că războaiele sunt purtate tot mai mult prin intermediul rețelelor sociale, iar centrul de greutate al fiecărei bătălii se deplasează către mintea umană și procesele cognitive. Referindu-se la această transformare, autorii subliniază riscul „războiului societal virtual" ca pe o nouă formă de conflict. Studiul definește manipularea socială ostilă ca fiind „generarea și diseminarea intenționată și sistematică de informații pentru a produce rezultate sociale, politice și economice dăunătoare într-o țară țintă, prin afectarea credințelor, atitudinilor și comportamentului" cetățenilor săi[38].

Conflictul cognitiv emoțional descris de Linton Wells se referă la subminarea încrederii și a rezistenței printr-un proces care nu se bazează pe rațiune, ci pe temeri fundamentale legate de sistemul limbic al creierului, pe emoții, pe crearea de haos și incertitudine pentru a slăbi adversarul. Utilizarea istoriei, culturii, viziunii asupra lumii, religiei, limbii, științei și educației este foarte importantă, deoarece acestea sunt principalele domenii în care și prin care se desfășoară și are loc influența cognitivă hibridă[39]. Beskow și Carly susțin că, din perspectivă politico-militară, transformarea socio-tehnologică poate facilita adevărate „*blitzkrieg*-uri informaționale", cu potențiale implicații majore pentru geopolitica globală, ca efect al ciberneticii sociale[40].

Haim Assa identifică o nouă relație a războiului informațional cu cel cognitiv, respectiv faptul că micromarketingul și tehnicile de psiho-profilare permit unui număr tot mai mare de actori să vizeze grupuri specifice sau chiar indivizi cu informații personalizate și „indicii cognitive"[41]. Psihologia, economia comportamentală și învățarea automată se numără printre domeniile care vor permite crearea de noi instrumente pentru influențarea și manipularea continuă a oamenilor, chiar dacă microtargetarea, identificarea și direcționarea intereselor și a trăsăturilor de personalitate ale influencerilor emițători dirijați, ale persoanelor care răspândesc informații și ale publicului țintă sunt practici obișnuite nu doar în campaniile publicitare legitime, ci și în operațiunile informaționale ostile.

„Hackingul cognitiv" este unul dintre termenii asociați cu înșelăciunea și manipularea comportamentală, referindu-se la militarizarea informațiilor pentru a induce schimbări comportamentale la persoanele vizate[42]. În consecință, deși războiul cibernetic poate răspândi dezinformarea, acesta atacă în principal infrastructura inamicului sau fură informații în moduri practice (de exemplu, atacuri distribuite de tip *denial-of-service*), în timp ce războiul informațional vizează factorii de decizie umani, care pot fi lansați prin intermediul mediilor sociale *online*, precum și prin distorsionarea epistemică și emoțională a țintelor vizate[43], de exemplu a alegătorilor.

Implicarea la acest nivel și amenințarea sistemelor democratice au făcut ca, în ultimii ani, să apară al șaselea domeniu operațional - **războiul cognitiv**[44]. Confruntarea cu amenințarea războiului cognitiv necesită o abordare la nivelul întregii societăți[45] deoarece tehnologiile permit acțiuni asimetrice, iar răspândirea informațiilor poate fi, în mare măsură, dincolo de capacitatea de control a statelor, în timp ce viteza de diseminare (sau viralizarea) a crescut exponențial[46].

INSTRUMENTAR ȘI IMPACT. ELEMENTE COMPONENTE ALE CONCEPTULUI DE RĂZBOI COGNITIV

O altă sursă importantă de semnificație și evaluare epistemologică a conceptului de război cognitiv vine de la modul de funcționare, de utilizare, de la instrumentarul și impactul asociat acestuia. Astfel, locul de unde oamenii primesc știrile și impactul pe care acest lucru îl poate avea asupra unor componente precum stabilirea agendei, importanța problemei, ancorarea și amorsarea, sunt importante pentru politică, influență, decizii și pot fi măsurate folosind metode consacrate în psihologia politică[47].

Operațiunile cognitive nu numai că injectează informații în spațiul cibernetic, dar

sunt adesea coordonate pe baza fiabilității și încrederii în sistemele și instituțiile critice, cum ar fi conducerea statului, securitatea statului, sfera socială, bănci, spitale, instituții educaționale și științifice și surse oficiale de informații. Intențiile în acest caz urmăresc: redirecționarea oamenilor de la sursele tradiționale de informații, pentru a submina încrederea în instituțiile oficiale ale statului și în capacitatea unei comunități de a răspunde în mod adecvat la condițiile externe schimbătoare, atacuri sau dezastre, inclusiv prin dirijarea către noile site-uri media, puternic controlate sau influențate de agresor[48].

De exemplu, între instrumentele media utilizate de Federația Rusă, se numără:

- schimbarea conceptelor de descriere a situației prin adaptarea imaginilor negative și a miturilor mai vechi la contextul actual;
- crearea de evenimente și obiecte false pentru a ajuta la menținerea liniei de atac intenționate asupra inamicului;
- organizarea diferitelor acțiuni de protest în Ucraina, adaptate pentru știrile televiziunii ruse[49].

Domeniul virtual utilizează și produse strategice relevante la nivelul comunității, care dau stabilitate și coerență, precum religia, ideologia, literatura, cultura. Dacă domeniul informațional lucrează cu fapte, domeniul virtual lucrează cu tendințe, reguli și modele de comportament. Iar războiul cognitiv vizează alterarea acestor elemente de reper și referință pentru oameni și comunități.

Prejudecățile cognitive utilizate de Rusia includ:

- *prejudecata de ancorare* - interpretarea care vine prima nu este atât de ușor de schimbat, iar televiziunea rusă a fost prima care a interpretat situația;
- *percepția selectivă* - vedem ceea ce vrem să vedem: jurnaliștii ruși căutau și transmiteau o imagine negativă a situației din Ucraina;
- *euristica disponibilității* - supraestimarea importanței informațiilor disponibile: toate cele patru canale rusești vorbind în urma coordonării venite de la un singur centru de conducere, telespectatorii credeau că știu tot adevărul;
- *efectul de „bandwagon”* - gândirea de grup nu lasă loc pentru viziunea individuală, care contrazice viziunea de la centru a evenimentelor;
- *prejudecata „unghiului mort”* - vedem greșelile doar în cuvintele și argumentele altora: jurnaliștii și telespectatorii ruși au spus de multe ori că cetățenii ucraineni sunt transformați în zombi de televiziunea lor[50].

Utilizarea masivă a armelor cognitive creează o nouă realitate, în special prin influențarea conștiinței maselor. Astfel, se poate examina prin aceleași lentile și amestecul Rusiei în alegerile prezidențiale din SUA. Propaganda rusă, adesea ascunsă în spatele unor opinii aparent occidentale, a urmărit să producă haos în mințile alegătorilor americani și să sporească polarizarea în societatea americană. Iar „efectul transmisiei sociale a fost mai mare decât efectul direct al mesajelor în sine. În special, rata de persuasiune a alegătorilor în acel studiu a fost de aproximativ 0,39 %, ceea ce pare foarte mic, dar se traduce de fapt prin 282 000 de voturi suplimentare exprimate. Dacă vă gândiți la alegerile majore, cum ar fi Brexit (51,9 % față de 48,1 %) sau la faptul că Hillary a pierdut în cele din urmă alegerile cu aproximativ 77 000 de voturi, contextual astfel de efecte mici contează brusc foarte mult”. Mai ales când sunt țintite adecvat din punct de vedere educațional și al materialului psihologic și când este vorba despre votanți noi, racolați prin răscolirea profunzimilor societăților, și transmiterea către cei recrutați a convingerii că sunt importanți, contează și cineva îi ascultă[51].

Ucraina este locul unde s-au desfășurat campanii cognitive concertate în perioada 2014-2022, care au afectat o mare parte sau majoritatea populației ucrainene de dinainte de război, de 44 de milioane de persoane. Înainte de evenimentele din 2022, când conflictul s-a limitat mai mult la oblasturile estice, cercetătorii au fost surprinși să descopere că simptomele fizice ale traumei legate de conflict, în special în sfera cognitivă, au fost manifestate în întreaga țară, nu numai în rândul

populației din prima linie. Impactul războiului hibrid-cognitiv s-a dovedit colectiv, inclusiv incertitudinea cu privire la serviciile esențiale, acuzațiile amplificate de corupție, temerile cu privire la continuarea conflictului și faptul că nu știau dacă se pot baza pe Occident pentru asistență. Ceea ce este notabil în cazul Ucrainei a fost modul în care astfel de eforturi de a submina rezistența și moralul ucrainenilor au fost, în cele din urmă, nereușite[52].

O altă formulă de aplicare a operațiunilor cognitive intervine dacă sunt disponibile metadate care indică, de exemplu, că anumiți utilizatori reacționează sau discută frecvent un anumit subiect, pentru că știrile sau dezinformarea pot fi direcționate către aceștia pentru a le confirma temerile[53]. Într-o eră a războiului informatizat, conflictul în domeniul cognitiv încearcă să submineze voința și hotărârea adversarului, să submineze capacitățile de percepție și comandă pentru a slăbi spiritul de luptă și să manipuleze procesul decizional[54]. Prin urmare, problema manipulării socio-cognitive depășește dezinformarea și știrile false, deoarece apare într-un mediu informațional care se transformă rapid și amenință în mod direct pilonii centrali ai societăților și sistemelor politice moderne[55]. O campanie de manipulare societală utilizează diverse instrumente, de obicei în cadrul unui context politico-militar mai larg, pentru a influența percepția realității de către publicul țintă. Evaluarea influenței cognitive se înscrie în cadrul eficacității și performanței strategice[56].

Războiul cognitiv se bazează pe vulnerabilitățile interne ale societăților democratice pentru a funcționa[57]. Din acest motiv, Kremlinul consideră dezinformarea și operațiunile de influență drept cele mai eficace și eficiente mijloace de a influența rezultatele politice. Rusia încearcă să manipuleze informațiile pe care le primesc alegătorii, injectând dezinformare și propagandă în ecosistemul media pentru ca, după cum spune Vladislav Surkov (un fost consilier apropiat al președintelui rus V.Putin), să poată „interveni în creierele voastre și să vă schimbe conștiința”[58].

Amenințarea din partea Rusiei la adresa integrității alegerilor, prin război cognitiv, este clară. Rusia vizează populațiile vulnerabile sau susceptibile cu scopul de a afecta modul de gândire al alegătorilor. Spațiul de luptă pentru războiul cognitiv este mentalitatea populației, iar acest tip de război înflorește în sistemele politice în care încrederea în guvern este scăzută, în care fisurile sociale divizează oamenii în funcție de criterii etnice, politice, economice, sociale sau culturale profunde și în care mari părți ale populației se simt deconectate de stat și de societate. Campaniile rusești de dezinformare și propagandă sunt eficiente atunci când consolidează opiniile și prejudecățile existente în cadrul societății țintă.

Războiul cognitiv este considerat, în prezent, ca un domeniu propriu în cadrul războiului modern, iar atacurile sale sunt definite, structurate și organizate pentru a modifica sau a induce în eroare gândurile liderilor și ale populației. Agresiunea cognitivă este nelimitată. Ea poate avea o varietate de obiective și se va adapta altor strategii utilizate: cucerire teritorială (o regiune limitrofă, o peninsulă sau un grup de insule, de exemplu), influență (alegeri, stârnirea de tulburări populare), întrerupere de servicii (administrații naționale sau locale, spitale, servicii de urgență și de canalizare, aprovizionare cu apă sau energie) sau de transport (spații aeriene, puncte de strangulare maritime etc.), furt de informații (prin divulgarea involuntară sau partajarea de parole etc.) și altele[59].

Războiul cognitiv este arta de a utiliza instrumente tehnologice pentru a modifica cogniția țintelor umane. Obiectivul declarat este să atace, să exploateze, să degradeze sau chiar să distrugă modul în care cineva își construiește propria realitate, încrederea mentală în sine, încrederea în procese și abordările necesare pentru funcționarea eficientă a grupurilor, societăților sau chiar națiunilor[60]. Dimensiunea cognitivă se bazează atât pe o cunoaștere a actorilor implicați, a psihosociologiei populațiilor sau grupurilor specifice, cât și pe influența culturii asupra procesului decizional și diferiților actori.

CONCLUZII: DECANTAREA EPISTEMOLOGICĂ. DEFINIȚII OPERAȚIONALE

Evaluarea epistemologică și analiza diverselor abordări și înțelegeri ale conceptelor de război informațional și război cognitiv ne-au permis să concluzionăm în timp - și din experiențe practice derulate în legătură cu activitățile Federației Ruse în România și Republica Moldova[61] - următoarele definiții, validate prin studii multiple în ultimii ani[62]:

Războiul informațional este operațiunea agresivă ce vizează construirea unei realități alternative - alcătuită din elemente reale, combinate cu falsuri, minciuni, interpretări, opinii etc. - și proiectată asupra unui grup țintă care să preseze asupra factorilor de decizie inamici pentru a altera, a nuanța, a transforma, a schimba sau chiar a canaliza decizia într-un subiect concret[63].

Războiul cognitiv este o operațiune de agresiune asupra unei comunități largi, desfășurată în timp, vizând utilizarea istoriei, culturii, viziunii asupra lumii, religiei, limbii, științei și educației, a tradițiilor și cutumelor acelei populații, care sunt alterate în timp, împreună cu procedee pentru subminarea încrederii populației vizate în instituțiile oficiale ale statului și în capacitatea societății de a răspunde în mod adecvat la condițiile externe schimbătoare (inclusiv atacuri sau dezastre). Obiectivul declarat este să atace, să exploateze, să degradeze sau chiar să distrugă modul în care comunitățile vizate își construiesc propria realitate, încrederea mentală în sine, încrederea în procesele și abordările necesare pentru funcționarea eficientă a grupurilor, societăților sau chiar națiunilor.

Deci, pentru noi, războiul cognitiv este fundamentul pe care se dezvoltă baza de alterare societală pentru a permite ulterior ca, țintit, războiul informațional să fie eficient și să atingă obiectivul de modificare a deciziilor pe o temă de interes, atacând direct populația și, indirect, ținte specifice din rândul autorităților consacrate ale adversarului.

BIBLIOGRAFIE

1. ANDRESS Jason, Steve Winterfeld, *Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners,* Second Edition, Amsterdam, Elsevier, 2013.
2. ASSA Haim, ”Influencing Public Opinion”, în Yossi Kuperwasser și David Siman-Tov (eds.), *The Cognitive Campaign: Strategic and Intelligence Perspectives*, The Institute for National Security Studies and The Institute for the Research of the Methodology of Intelligence, 2019.
3. BACKES Oliver, Swab Andrew, *"Cognitive Warfare: The Russian Threat to Election Integrity in the Baltic States",* teză de doctorat, Universitatea Harvard, 2019; https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2024-12/Cognitive%20Warfare%20%3D%20The%20Russian%20Threat%20to%20Election%20Integrity%20in%20the%20Baltic%20States.pdf.
4. BENSON Vladlena, John McAlaney, *Cyber Influence and Cognitive Threats*, Londra, Academic Press, 2020.
5. BERNAL Alonso, Carter C., Singh I., Cao K. și Madreperla O., *Cognitive Warfare: An Attack on Truth and Thought*, Technical Report, NATO and Johns Hopkins University: Baltimore MD, USA, 2020; https://www.innovationhub-act.org/sites/default/ files/202103/Cognitive%20Warfare.pdf.
6. BESKOW M. David, Carley M. Kathleen, ”Social Cybersecurity, An Emerging National Security Requirement”, *Military Review*, vol. 99, nr. 2, 2019.
7. BLAGOVEST Tashev, Purcell Michael, McLaughlin Brian, ”Russia`s Information Warfare. Exploring the Cognitive Dimension”, *MCU Journal*, vol.10, nr. 2, 2019.
8. BORGEAUD dit Avocat Alexandra, Arta Haxhixhemajli, Michael Andruch (eds.), *New Technologies, Future Conflicts, and Arms Control*, Center for Security Analyses and Prevention, Praga, Februarie 2021.
9. BOND Robert M., Fariss Christopher J., Jones Jason J., Adam D. I. Kramer, Cameron Marlow, Jaime E. Settle și James H. Fowler, ”A 61-million-person Experiment in Social Influence and Political Mobilization”, *Nature*, nr. 489, 13 septembrie 2012.
10. BURDA Robin, *Cognitive Warfare as Part of Society Never-Ending Battle for Minds*, Hague Centre for Strategic Studies, 2023; https://www.jstor.org/stable/resrep51454.
11. CHIFU Iulian, Nantoi Oazu, *Război informațional: tipizarea agresiunii informaționale a Federației Ruse*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române, București, 2016.
12. CHIFU Iulian, *Reconfigurarea securității și a relațiilor internaționale în secolul 21*, vol. 2, Amenințări și conflicte, Editura RAO, 2023.
13. CHIFU Iulian, Simons Greg, *Rethinking Warfare in the 21-st Century. The Influence and Effects of the Politics, Information and Communication Mix*, Cambridge University Press, 2023, ISBN:9781009355247.
14. CLAVERIE Bernard, François du Cluzel, *The Cognitive Warfare Concept*, Innovation Hub, ACT, iunie-noiembrie, 2020; https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210113_CW-Final-v2-.pdf.
15. DAHL Arden B., *Command Disfunction: Minding the Cognitive Warfare*, Raport tehnic, AU's School of Advanced Air and Space Studies, 1996.
16. DANYK Yuriy, Chad M. Briggs, ”Modern Cognitive Operations and Hybrid Warfare”, *Journal of Strategic Security*, vol. 16, nr. 1, 2023; la https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2032&context=jss.
17. DANYK Yuriy, O. Zborovska, N. Rodina, ”Models and Mechanisms of Formation of Posttraumatic Stress Disorders in Hybrid War Conflicts and Their Features”, vol. 31, nr. 1, 2019, https://doi.org/10.33531/farplss.2019.1.09.
18. ELKINS Lauren, ”The 6th Warfighting Domain”, *Over the Horizon Journal*,

5 noiembrie 2019; https://othjournal.com/2019/11/05/the-6th-warfighting-domain/.
19. ELLUL Jacques, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes,* Vintage, 1973.
20. FLAKE Lincoln, "Russia and Information Warfare: A Whole-of-Society Approach", *Lithuanian Annual Strategic Review*, vol. 18, nr. 1, 2020.
21. GROH Selena, *Cognitive Hacking. How to Fight Fake News*, Tufts University, 2017.
22. HUNG Tzu-Chieh, Hung Tzu-Wei, "How China`s Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan`s Anti-Disinformation Wars", *Journal of Global Security Studies*, vol. 7, nr. 4, 2022.
23. HUNTER Eve, Pernik Piret, *The challenges of hybrid warfare*, ICDS Analysis, International Centre for Defence and Security, Tallinn, Aprilie 2015.
24. IYENGAR Shanto, Kinder R. Donald, *News That Matters: Television and American Opinion,* Chicago: University of Chicago Press, 2010.
25. JAITNER Margarita Levin, Kantola Harry, "Applying Principles of Reflexive Control in Information and Cyber operations", *Journal of Information Warfare*, vo. 15, nr. 4, 2016; https://www.jstor.org/stable/26487549.
26. KANIA B. Elsa, "Minds at War. China`s Pursuit of Military Advantage through Cognitive Science and Biotechnology", *PRISM,* vol. 8, nr. 3, 2019, Institute for National Strategic Security, National Defense University; https://www.jstor.org/stable/10.2307/26864278.
27. KIRDEMIR Baris, *Hostile Influence and Emerging Cognitive Threats in Cyberspace*, Centre for Economics and Foreign Policy Studies - EDAM, noiembrie 2019, http://www.jstor.com/stable/resrep21052.
28. KRUIKEMEIER Sanne, Minem Sezgin, Sophie C. Boerman, "Microtargeting: Relationship Between Personalized Advertising on Facebook and Voters' Responses", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, vol. 19, nr. 6, 2016.
29. KUPERWASSER Yossi, David Siman-Tov (eds.), *The Cognitive Campaign: Strategic and Intelligence Perspectives*, The Institute for National Security Studies and The Institute for the Research of the Methodology of Intelligence, 2019; https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2019/10/Memo197_e_compressed.pdf.
30. LEWIS A. James, *Cognitive Effect and State Conflict in Cyberspace*, Center for Strategic and International Studies, Washington DC, 2018; https://www.csis.org/analysis/cognitive-effect-and-state-conflict-cyberspace.
31. LIBICKI C. Martin, *What Is Information Warfare?*, Institute for National Strategic Security, National Defense University, Washington DC, 1995.
32. MAZARR Michael J., Bauer Ryan M., Casey Abigail, Heintz A. Sarah, Matthews J. Luke, *The Emerging Risk of Virtual Societal Warfare: Social Manipulation in a Changing Information Environment,* RAND Corporation, Santa Monica, CA, 2019.
33. NYHAN Brendan, Reifler Jason, "When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions", *Political Behavior*, vol. 32, nr. 2 (iunie 2010).
34. POCHEPTSOV Georgii, "Cognitive Attacks in Russian Hybrid Warfare", *Information & Security*: *An International Journal*, vol. 41, 2018; https://doi.org/10.11610/isij.4103.
35. POCHEPTSOV Georgii, *Cognitive Wars in Social Media, Mass Culture and Mass Communications,* Oosterhout, Netherlands: Glagoslav Publications, 2019.
36. ROGERS Zac, "The Promise of Strategic Gain in the Digital Information Age: What Happened?", *The Cyber Defense Review*, 2021, vol. 6, nr. 1, 2021; la adresa https://www.jstor.org/stable/10.2307/26994114.
37. SHULTZ Daniel, *Who controls the past controls the future. How Russia uses history for cognitive warfare*, Outlook, nr. 4, 2023, NATO Defense College, 2023; https://www.jstor.org/stable/resrep58203.

38. SIMONS Greg, Chifu Iulian, ”Information Warfare as a Theoretical Construct and an Operational Practice”, în Samoilenko Serghei și Solon Simmons (eds.), *The Handbook of Social and Political Conflict*, 2025.
39. SIMONS Greg, Chifu Iulian, ”Information Warfare as a Theoretical Construct and an Operational Practice”, în Samoilenko Serghei și Solon Simmons, *The Handbook of Social and Political Conflict*, Wiley Blackwell, 2025.
40. SIMONS Greg, Chifu Iulian, *The Changing Face of Warfare in the 21st Century*, Routledge, London and New York, 2017.
41. SLOSS L. David, *Tyrants on Twitter: Protecting Democracies from Information Warfare,* Santa Clara University Legal Studies Research Paper, Stanford CA, Stanford University Press, 2020.
42. SURKOV Vladislav, "Долгое государство Путина", Независимая газета, 11 februarie 2019; https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html.
43. TSUCHIYA Motohiro, ”Governing Cognitive Warfare”, în Kristi Govella (ed.), *Governing the Global Commons. Challenges and Opportunities for US-Japan Cooperation*, German Marshall Fund, 2022, https://www.jstor.org/stable/resrep469969.
44. Van der LINDEN Sander, ”Psychological Weapons of Mass Persuasion”, *Scientific American,* 10 aprilie 2018, www.scientificamerican.com/article/psychological-weapons-of-mass-persuasion.
45. WALTZMAN Rand, ”A Center for Cognitive Security - Draft Proposal”, IPA, 18 April; https://information-professionals.org/a-center-for-cognitive-security-draft-proposal/.
46. WANLESS Alicia, Berk Michael, ”The changing nature of propaganda: Coming to terms with influence in conflict”, în Clack Timothy și Johnson Robert (eds.), *The World Information War*, Routledge, 2021.
47. WELLS Linton, ”Cognitive-Emotional Conflict: Adversary Will and Social Resilience”, *PRISM*, vol. 7, nr. 2, 2017; https://www.jstor.org/stable/26470514.
48. *** Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, “Joint Information Warfare Policy” (Washington, DC: Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction 3210.01, January 2, 1996) la https://www.scribd.com/document/71150944/Cjcsm-3122-02a-Jopes-Vol 2#:~:text=This%20document%20provides%20guidance%20for,plan%20and%20annexes%20of%20OPLANs.
49. *** Ministry of Defence of the Russian Federation. *Russian Federation Armed Forces' Information Space Activities Concept.* (Moscow: Ministry of Defence of the Russian Federation, 2000), la http://www.scrf.gov.ru/security/information/DIB_engl/

[1] Robin Burda, *Cognitive Warfare as Part of Society Never-Ending Battle for Minds*, Hague Centre for Strategic Studies, 2023, https://www.jstor.org/stable/resrep51454.
[2] David L. Sloss, *Tyrants on Twitter: Protecting Democracies from Information Warfare,* Santa Clara University Legal Studies Research Paper, Stanford, CA, Stanford University Press, 2020.
[3] Bernal A., Carter C., Singh I., Cao K. și Madreperla O., *Cognitive Warfare: An Attack on Truth and Thought*, Technical Report, NATO and Johns Hopkins University, Baltimore MD, USA, 2020, https://www.innovationhub- act.org/sites/default/ files/202103/Cognitive%20Warfare.pdf.
[4] *Idem.*
[5] Ministry of Defence of the Russian Federation. *Russian Federation Armed Forces' Information Space Activities Concept* (Moscow: Ministry of Defence of the Russian Federation, 2000), la http://www.scrf.gov.ru/security/information/DIB_engl/
[6] Georgii Pocheptsov, "Cognitive Attacks in Russian Hybrid Warfare", *Information & Security,* vol. 41, 2018, pp. 37-43; https://doi.org/10.11610/isij.4103.
[7] Oliver Backes, Andrew Swab, *Cognitive Warfare: The Russian Threat to Election Integrity in the Baltic States,* teză de doctorat, Universitatea Harvard, 2019.
[8] Arden B. Dahl, *Command Disfunction: Minding the Cognitive Warfare*, Raport Tehnic, AU's School of Advanced Air and Space Studies, 1996.
[9] Bernard Claverie, François du Cluzel*, The Cognitive Warfare Concept*, Innovation Hub, ACT, iunie-noiembrie, 2020, https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210113_CW-Final-v2-.pdf.
[10] Margarita Levin Jaitner, Harry Kantola, "Applying Principles of Reflexive Control in Information and Cyber operations", *Journal of Information Warfare*, vol. 15, nr. 4, 2016, pp. 27-38; https://www.jstor.org/stable/26487549.
[11] Bernal et all, *Op.cit*.
[12] Alicia Wanless, Michael Berk, "The changing nature of propaganda: Coming to terms with influence in conflict", în Clack Timothy și Johnson Robert (eds.), *The World Information War*, Routledge, 2021, 63-80.
[13] Keith Scott, "Nothing Up My Sleeve": Information Warfare and the Magical Mindset", în Vladlena Benson și John Mcalaney (eds.), *Cyber Influence and Cognitive Threats*, Londra, Academic Press, 2020, pp. 53-76.
[14] Yuriy Danyk, Chad M. Briggs, "Modern Cognitive Operations and Hybrid Warfare", *Journal of Strategic Security,* vol. 16, nr. 1, 2023, pp. 35-50; https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2032&context=jss.
[15] Eve Hunter, Piret Pernik, *The challenges of hybrid warfare*, ICDS Analysis, International Centre for Defence and Security, Tallinn, 2015, p 4.
[16] Georgii Pocheptsov, *Op. cit.*
[17] Yuriy Danyk, Chad M. Briggs, *Op. cit.*, pp. 35-50.
[18] Jacques Ellul, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes,* Vintage, 1973.
[19] Tzu-Chieh Hung, Tzu-Wei Hung, "How China's Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan's Anti-Disinformation Wars", *Journal of Global Security Studies*, vol. 7, nr. 4, 2020, pp.1-18.
[20] Libicki C. Martin, *What Is Information Warfare?*, Institute for National Strategic Security, National Defense University, Washington DC, 1995.
[21] Tashev Blagovest, Michael Purcell, Brian McLaughlin, "Russia`s Information Warfare. Exploring the Cognitive Dimension", *MCU Journal*, vol.10, nr. 2, 2019, pp.129-147.
[22] Andress Jason, Steve Winterfeld, *Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners,* Second Edition, Amsterdam, Elsevier, 2013.
[23] Motohiro Tsuchiya, "Governing Cognitive Warfare", în Kristi Govella (ed.), *Governing the Global Commons. Challenges and Opportunities for US-Japan Cooperation,* German Marshall Fund, 2022, https://www.jstor.org/stable/resrep46996.9.
[24] Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, "Joint Information Warfare Policy" (Washington, DC: Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction 3210.01, January 2, 1996); https://www.scribd.com/document/71150944/Cjcsm-3122-02a-Jopes-Vol-2#:~:text=This%20document%20provides%20guidance%20for,plan%20and%20annexes%20of%20OPLANs.
[25] Siman-Tov David, "Campaniile de dezinformare și influența asupra cogniției: Implicații pentru politica de stat", în *The Cognitive Campaign: Strategic and Intelligence Perspectives*, Yossi Kuperwasser și David Siman-Tov (eds.), pp. 1-39, Brazilia: INSS, 2019.
[26] Lewis James A., *Cognitive Effect and State Conflict in Cyberspace*, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, 2018; https://www.csis.org/analysis/cognitive-effect-and-state-conflict-cyberspace.
[27] Daniel Shultz, *Who controls the past controls the future. How Russia uses history for cognitive warfare*, NATO Defense College, 2023; https://www.jstor.org/stable/resrep58203.
[28] Bernal, A., C. Carter, I. Singh, K. Cao și O. Madreperla, *Op. cit.*
[29] Bernard Claverie, François du Cluzel*, Op. cit.*
[30] Zac Rogers, "The Promise of Strategic Gain in the Digital Information Age", *The Cyber Defense Review*, vol. 6, nr. 1, 2021, pp. 81-106, Army Cyber Institute; https://www.jstor.org/stable/10.2307/26994114.
[31] dit Avocat, Alexandra Borgeaud, "Cognitive Warfare: The Battlefield of Tomorrow?", în Alexandra Borgeaud dit Avocat, Arta Haxhixhemajli și Michael Andruch (eds.), *New Technologies, Future Conflicts, and Arms Control*, 2021, pp. 60-64.
[32] Pocheptsov Georgii, *Op. cit*.
[33] *Idem*.

[34] Zac Rogers, "The Promise of Strategic Gain in the Digital Information Age", *The Cyber Defense Review*, vol. 6, nr. 1 (Winter 2021), pp. 81-106, Army Cyber Institute; https://www.jstor.org/stable/10.2307/26994114.
[35] Rand Waltzman, "A Center for Cognitive Security - Draft Proposal", IPA, 18 April; https://information-professionals.org/a-center-for-cognitive-security-draft-proposal/.
[36] Lauren Elkins, "The 6th Warfighting Domain", *Over the Horizon Journal*, 5 noiembrie 2019; https://othjournal.com/2019/11/05/the-6th-warfighting-domain/.
[37] Michael J. Mazarr, Ryan M. Bauer, Abigail Casey, Sarah A. Heintz și Luke J. Matthews, *The Emerging Risk of Virtual Societal Warfare: Social Manipulation in a Changing Information Environment,* Santa Monica, CA, RAND Corporation, 2019.
[38] *Idem.*
[39] Linton Wells, "Cognitive-Emotional Conflict: Adversary Will and Social Resilience", *PRISM,* vol. 7, nr. 2, 2017, pp. 4-17; https://www.jstor.org/stable/26470514.
[40] D.M. Beskow, K.M. Carley, "Social Cybersecurity, An Emerging National Security Requirement", *Military Review*, vol. 99, nr. 2, 2019, pp. 117-127
[41] Haim Assa, "Influencing Public Opinion", în Yossi Kuperwasser și David Siman-Tov (eds.), *The Cognitive Campaign: Strategic and Intelligence Perspectives*, The Institute for National Security Studies and The Institute for the Research of the Methodology of Intelligence, 2019, pp. 25-35.
[42] Groh Selena, *Cognitive Hacking. How to Fight Fake News*, Tufts University, 2017.
[43] Andress Jason, Steve Winterfeld, *Op. cit.*
[44] Francois du Cluzel, "Cognitive warfare", Innovation Hub, ACT, iunie-noiembrie 2020; https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210113_CW-Final-v2-.pdf
[45] Lincoln Flake, "Russia and Information Warfare: A Whole-of-Society Approach", *Lithuanian Annual Strategic Review*, vol. 18, nr. 1, 2020, pp. 1-13.
[46] Georgii Pocheptsov, *Cognitive Wars in Social Media, Mass Culture and Mass Communications,* Oosterhout, Netherlands, Glagoslav Publications, 2019.
[47] Shanto Iyengar, Donald R. Kinder, *News That Matters: Television and American Opinion,* Chicago, University of Chicago Press, 2010.
[48] Georgii Pocheptsov, *Op. cit.*
[49] *Idem.*
[50] Brendan Nyhan, Jason Reifler, "When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions", *Political Behavior*, vol. 32, nr. 2, 2010, pp. 303-330.
[51] Robert M. Bond, Christopher J. Fariss, Jason J. Jones, Adam D. I. Kramer, Cameron Marlow, Jaime E. Settle și James H. Fowler, "A 61-million-person Experiment in Social Influence and Political Mobilization", *Nature*, nr. 489 (13 septembrie 2012), pp 295-298; Sander van der Linden, "Psychological Weapons of Mass Persuasion", *Scientific American,* 10 aprilie 2018, www.scientificamerican.com/article/psychological-weapons-of-mass-persuasion.
[52] Yuriy Danyk, O. Zborovska, și N. Rodina, "Models and Mechanisms of Formation of Posttraumatic Stress Disorders in Hybrid War Conflicts and Their Features", *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools,* vol. 31, nr. 1, 2019, pp. 44-53; https://doi.org/10.33531/farplss.2019.1.09.
[53] Kruikemeier Sanne, Minem Sezgin, Sophie C. Boerman, "Microtargeting: Relationship Between Personalized Advertising on Facebook and Voters' Responses", *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, vol. 19, nr. 6, 2016, pp. 367-372.
[54] Elsa B. Kania, "Minds at War. China`s Pursuit of Military Advantage Through Cognitive Science and Biotechnology", *PRISM*, vol. 8, nr. 3, 2019, Institute for National Strategic Security, National Defense University; https://www.jstor.org/stable/10.2307/26864278.
[55] Baris Kirdemir, *Hostile Influence and Emerging Cognitive Threats in Cyberspace*, Centre for Economics and Foreign Policy Studies - EDAM, 2019, http://www.jstor.com/stable/resrep21052.
[56] Yossi Kuperwasser, David Siman-Tov (eds.), *The Cognitive Campaign: Strategic and Intelligence Perspectives*, The Institute for National Security Studies and The Institute for the Research of the Methodology of Intelligence, 2019, https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2019/10/Memo197_e_compressed.pdf.
[57] Daniel Shultz, *Op. cit.*
[58] Vladislav Surkov, "Долгое государство Путина", Независимая газета, 11 februarie 2019, https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html.
[59] Bernard Claverie, François du Cluzel*, Op. cit.*
[60] *Idem*.
[61] Iulian Chifu, Oazu Nantoi, *Război informațional: tipizarea agresiunii informaționale a Federației Ruse*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu" al Academiei Române, București, 2016.
[62] Greg Simons, Iulian Chifu, *The Changing Face of Warfare in the 21st Century*, Routledge, London and New York, 2017; Iulian Chifu, Greg Simons, *Rethinking Warfare in the 21-st Century. The Influence and Effects of the Politics, Information and Communication Mix*, Cambridge University Press, 2023; Iulian Chifu, *Reconfigurarea securității și a relațiilor internaționale în secolul 21*, vol. 2, Amenințări și conflicte, Editura RAO, 2023, pp. 196-204.
[63] Greg Simons, Iulian Chifu, "Information Warfare as a Theoretical Construct and an Operational Practice", în Samoilenko Serghei și Solon Simmons (eds.), *The Handbook of Social and Political Conflict*, 2025, pp. 323-342.